

צוות מקצועי לבחינת הערכה בית-ספרית

מסמך מסכם

דוח המוגש לשר החינוך

יוני 2020

תמוז, תש"ף

חברי הצוות:

יו"ר הצוות: מר שמואל אבואב, מנכ"ל משרד החינוך
סגנית יו"ר הצוות: ד"ר חגית גליקמן, מנכ"לית ראמ"ה

חברי הצוות (לפי סדר א"ב):

ד"ר אורי ארבל-גנץ - מנהל אגף החינוך, עיריית כפר-סבא
ד"ר איתי אשר ז"ל - המדען הראשי, משרד החינוך
פרופ' מיכל בלר - נשיאת מכללת לוינסקי
פרופ' רמי בנבנישתי - האוניברסיטה העברית
ד"ר איריס בן-דוד הדר – אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר ענת בן-סימון – המרכז הארצי לבחינות והערכה
ד"ר מיכל טביביאן-מזרחי – סמנכ"לית תכנון ואסטרטגיה, משרד החינוך
פרופ' אדם לפסטיין - אוניברסיטת בן-גוריון
גב' אזל מלק - מנהלת בית הספר היסודי אלחכמה, באקה אל-גרביה
פרופ' פאדיה נאסר אבו אלהיג'א - אוניברסיטת תל אביב
ד"ר שוש נחום – סמנכ"לית בכירה ומנהלת המינהל הפדגוגי, משרד החינוך
ד"ר חגי קופרמינץ – אוניברסיטת חיפה
מר אמנון רבינוביץ' – מנהל חטיבת ביניים זיו, ירושלים
גב' חיה שיטאי – מנהלת מחוז ת"א, משרד החינוך
ד"ר מירי שליסל – יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

מרכזות הצוות: גב' איריס ברם-גזית, ראמ"ה

משתתפים נוספים שהוזמנו למפגשי הצוות:

משרד האוצר, בנק ישראל

ארגונים שהציגו את עמדתם בפני הצוות:

התנועה לחופש המידע

מועדי המפגשים של הצוות:

מפגש 1: 2.5.2019

מפגש 2: 23.5.2019

מפגש 3: 6.6.2019

מפגש 4: 27.6.2019

מפגש 5: 18.7.2019

מפגש 6: 20.8.2019

מפגש 7: 12.9.2019

מפגש 8: 19.9.2019

א. רקע

הערכה חיצונית של בתי ספר ושל מערכות חינוך נהוגה ברובן המוחלט של המדינות המפותחות בעולם. הערכה זו מאפשרת מעקב שיטתי ותקף אחר עבודת בתי הספר, זיהוי פערים בין רצוי למצוי והקצאת משאבים מושכלת. הערכה במסגרת המבחנים והסקרים של המיצ"ב נהוגה מזה כ- 17 שנה בישראל ומהווה מסד נתונים חשוב לתהליכים של אחריותיות וקבלת החלטות ברמות שונות, מהרמה הבית-ספרית ועד הרמה המערכתית (לפירוט על אודות המיצ"ב ראו נספח 1).

בשנים האחרונות גברה הפגיעה בשגרת ההוראה והלמידה בבתי הספר כתוצאה מהכנות אינטנסיביות לקראת מבחני המיצ"ב. לצד הפגיעה בשגרת הלמידה, הלחץ שהופעל על בתי הספר בעקבות תוצאות המבחנים ופרסומם בציבור הוביל לתופעות שליליות נוספות, כגון הסטת משאבים מבתי ספר, מדרגות כיתה ומתחומי דעת שאינם נבחנים אל התלמידים הנבחנים, הפניית יתר של תלמידים להיבחנות בכיתות מותאמות ועוד.

באפריל 2019 הוקם צוות מקצועי בראשות מנכ"ל משרד החינוך מר שמואל אבואב ומנכ"לית ראמ"ה ד"ר חגית גליקמן, שבחן מחדש את מודל ההערכה של בתי ספר בישראל. הצוות הוקם לנוכח התגברות של התופעות השליליות הנלוות למבחנים בית-ספריים רחבי היקף ופרסומם ובעקבות מחאות ציבוריות כנגד תופעות אלו. בכתב המינוי שנשלח באפריל 2019 ע"י מנכ"ל משרד החינוך, מר שמואל אבואב נכתב כי מטרת הצוות היא: "לגבש תפיסה מערכתית והמלצות למודל הערכה בשלבי החינוך השונים לקידום ולשיפור מערכת החינוך בישראל". הצוות התכנס לשמונה מפגשים במהלך החודשים מאי 2019 - ספטמבר 2019, בהם נדונו סוגיות מרכזיות בנושא הערכה בית ספרית.

במקביל להקמת הצוות המקצועי לבחינת ההערכה הבית-ספרית, התקיים מהלך היועצות בשלוש זירות בנוגע לסוגיות ההערכה של בתי הספר: קול קורא למומחים; היועצות עם הציבור שהתקיימה באמצעות וזירות היועצות דיגיטליות ומפגשים במחוזות עם הורים, מורים, מנהלים, מנהלי מחלקות חינוך ומפקחים (לפירוט ראה נספח 2).

המסמך הנוכחי מסכם את עבודת הצוות, הדיונים והמודל המוצע. המסמך בנוי באופן הבא: פרק ב' מפרט את הסוגיות המרכזיות שעלו בדיוני הצוות, פרק ג' מתאר את מודל ההערכה המוצע ופרק ד' – סיכום.

ב. סוגיות מרכזיות שעלו בדיוני הצוות

להלן מפורטות בקצרה סוגיות מרכזיות שעלו בדיוני הצוות המקצועי:

החיבור בין הערכה ליעדי מערכת החינוך

הצגת יעדי משרד החינוך: מנכ"ל משרד החינוך הציג את התהליך שמוביל המשרד בגיבוש דמות הבוגר ובכלל זה את הבנייה של תיק מקוון לתכניות לימודים לעובדי הוראה. התיק מספק תמונת מצב של כלל תכניות הלימודים בכל שכבת גיל ומסייע למורה לתכנן את התהליך הלימודי והחינוכי ביעילות מרבית תוך כדי יצירת קשרים בין ידע, מיומנויות (מיומנויות קוגניטיביות, מיומנויות תוך אישיות-רגשיות ומיומנויות בין אישיות-חברתיות) וערכים. דגשים אלה נמצאים בהלימה למגמות עכשוויות בעולם, כגון אלה המנוסחות במסמך 2030 של ארגון ה-OECD. חברי הצוות ברכו על המהלך המרשים והחשוב וצינו כי במסגרת דיוני הצוות הנוכחי לא ניתן לתת מענה מקצועי ומעמיק להערכה של כלל היעדים והתחומים שהוצגו.

יישום מיטבי של מודל הערכה בית ספרית: הודגש כי חשוב לענות על השאלות הבאות בגיבוש מודל הערכה מיטבי: מה רוצים להעריך? את מי רוצים להעריך? מי הם בעלי העניין בתוצאות ההערכה? כמו כן הודגש שיש צורך לדון בתנאים שצריכים להתקיים בשטח במערכת החינוך כולל הלחץ המופעל על בתי הספר, עלויות תקציביות, תשתית טכנולוגית מתאימה, הכשרת מורים רלוונטית וסוגיית הפרסום הפומבי של הנתונים.

ההשלכות השליליות של המצב הקיים

פרסום פומבי של נתונים בית-ספריים: מנכ"ל משרד החינוך התייחס להחלטה להשהות את הפרסום הפומבי של נתוני מיצ"ב תשע"ב ברמה בית-ספרית, לאחר היוועצות עם משרד המשפטים ואישורו. בקרב חברי הצוות הייתה הסכמה כללית כי הפרסום הפומבי בדמות "טבלאות ליגה" ופרסומים השוואתיים לא הוגנים אחרים הביא לעתירות סיכון גבוהה של המבחנים ולמיקוד מאמצים בהעלאת ההישגים. הצוות קיים דיון ראשוני באפשרויות שונות לפרסום נתונים: מסירת המידע להורים בלבד, פרסום חלקי הכולל אך ורק מדדים המציגים שינוי ועוד. יחד עם זאת, יש מקום לקיים דיון המשך שיעמיק את הדיון בסוגיה ויבחן את השיקולים השונים לגבי פרסום תוצאות ההערכה ברמה הבית ספרית בשים לב לשינוי במודל ההערכה. מוצע, שבדיון ההמשך ייקחו חלק בדיון גורמי מקצוע נוספים מקרב מומחים שעוסקים בתחום.

הלחץ המופעל על בתי הספר: בדיוני הצוות עלה כי הלחץ על בתי הספר "להראות הישגים" בעקבות הפרסום הפומבי הינו גורם משמעותי וקריטי, אך הוא אינו הגורם היחיד שהוביל למצב הנוכחי. לצד הלחץ הציבורי הופעל על בתי הספר לחץ מצד מטה משרד החינוך, מחוזות, מפקחים ורשויות. חשוב לציין כי פרסום פומבי יוצר לחץ לא רק על צוות ההוראה בבתי הספר אלא גם על גורמי הפיקוח על בתי הספר. לחצים אלו, חיצוניים ופנימיים, גרמו גם הם, בנוסף לפרסום, לבתי הספר להפך את שגרת הלמידה ולהתמקד בהכנה אינטנסיבית למבחנים, לעיתים אף לנקוט בדרכים לא רצויות להעלאת הציונים. הודגש כי לצד עדכון מודל ההערכה יש לפעול עם כלל הגורמים במערכת החינוך על מנת להטמיע תרבות הערכה מיטבית הרואה בהערכה חלק משגרת ההוראה והלמידה בבתי הספר, ולשנות את האופן בו עושים שימוש בנתוני ההערכה החיצונית.

קידום של תרבות הערכה מיטבית

תרבות הערכה המקדמת שיפור: תרבות הערכה מיטבית היא תרבות ששמה את מירב הדגש על שימוש בתוצאות הערכה לצורך שיפור - החל מתלמיד שפועל לשפר את עצמו, דרך המורה ועד לרמה המערכתית. בתרבות הערכה מיטבית בתי ספר מקיימים שגרת הערכה פנימית לצד הערכה חיצונית, אולם כחלק מהתרבות כיום בתי הספר נוטים לא להציג קשיים שעולים מהערכה פנימית בפני גורמי פיקוח. יתרה על כך, תרבות הרואה בנתוני הערכה מנוף לשיפור ומתן מענים מותאמים לקשיים, מצמצמת לחץ על בתי הספר בעקבות הערכה חיצונית ובמקביל מעודדת את בתי הספר להציג גם קשיים וצרכים העולים מנתוני הערכה פנימית. כדי לקדם תרבות הערכה מיטבית יש לבנות מערכת אמון בין כל הגורמים במערכת החינוך. שינוי תרבות מעין זה אורך שנים ויש לקחת זאת בחשבון בבניית המודל.

תפקיד הפיקוח על בתי הספר: צוין כי חשוב לחזק את השיח בין המפקחים למנהלי בתי הספר כך שיקדם תפיסה של שיפור, באמצעות הדרכה ולינוי של המפקח את מנהליו, קיום דיאלוג מבוסס נתונים, תמיכה בקריאת נתונים והסקת מסקנות, הקצאת משאבים ועוד. הודגש הצורך בפיתוח מקצועי של גורמי הפיקוח השונים בתחום.

הדרכה ופיתוח מקצועי בנושאי הערכה ובפרשנות לנתונים: במהלך הדיונים הודגש כי יש להתייחס ליכולת לקרוא ולפרש נתונים ולהפיק מהם לקחים פדגוגיים. בהתייחס להדרכת השטח צוינה החשיבות של תפקיד רכז הערכה בית ספרי והצורך למצב אותו כמומחה בקריאת ופרשנות נתונים. רכז הערכה יפעל בשיתוף עם מנהל בית הספר ובעלי תפקידים אחרים בבית הספר להרחבת הידע של צוות המורים בנושאי מדידה והערכה.

הערכה בית-ספרית פנימית

במהלך דיוני הצוות המקצועי חזרה ועלתה החשיבות של חיזוק היכולות של צוותי בתי הספר לעשות שימוש מושכל בכלי הערכה פנימיים ונתונייהם לקידום הלמידה של התלמידים. המידע מהערכה חיצונית צריך להתווסף למידע מהערכה פנימית הנאסף בבית הספר. הוצע כי השימוש בכלי הערכה פנימיים יהיה לבחירת בתי הספר, וכל בית ספר יחליט באיזה כלים הוא משתמש על פי מאפייניו וצרכיו. לכלי ההערכה הפנימיים שפותחו על ידי ראמ"ה יתרון פדגוגי שכן הם כוללים נורמות ארציות להשוואה לקבוצות אוכלוסייה שונות. במאגר הכלים שראמ"ה מעמידה לרשות בתי הספר יש כלי הערכה המשמשים להערכה מסכמת וכלי הערכה המשמשים להערכה מעצבת. צוין כי יש להנגיש כלים אלו ולהפכם לידידותיים יותר. חברי הצוות ציינו כי יש צורך להרחיב את סל כלי ההערכה המעצבים הפנימיים העומדים לשירות בתי הספר. הוצע שכלי ההערכה הפנימיים יאפשרו לעקוב אחר התקדמות ושיפור הלמידה של התלמידים. עוד צוין כי לעיתים הכלים הפנימיים משמשים בפועל ככלים חיצוניים, למשל כאשר גורמי פיקוח אוספים את תוצאות המיצ"ב הפנימי נוצר לחץ בדומה לזה שנוצר כתוצאה מהערכה חיצונית. תופעה זו מדגישה את הצורך בשינוי תרבותי בשימוש בנתונים פנימיים.

הערכה בית-ספרית חיצונית

הערכה בית ספרית חיצונית: המטרות המרכזיות של הערכה בית ספרית חיצונית הן לתמוך בתהליכי שיפור בית-ספרי מבוססי נתונים ובאחריותיות של בתי הספר ומשרד החינוך כלפי כל בעלי העניין. הערכה חיצונית בית ספרית מספקת מידע על הצלחות בית הספר לצד האתגרים

הניצבים בפניו, ומאפשרת למשרד החינוך להתאים את הסיוע הנדרש לבתי הספר על מנת להתגבר על הקשיים. נציגי משרד האוצר התייחסו לכך שהחשיבות בהערכה חיצונית בית-ספרית היא לשם קבלת תמונה איכותית ואמינה על בתי הספר, המאפשרת קבלת החלטות מבוססות נתונים באופן הממקסם את האפקטיביות של תכניות העבודה וההקצאה התקציבית. המתנגדים להערכה חיצונית בית-ספרית טוענים כי בתי הספר יכולים לעשות שימוש בכלים הפנימיים בלבד ללא צורך בהערכה חיצונית, כדי לקבל תמונת מצב על בית ספרם. בהקשר זה נטען כי כיום לבתי ספר רבים חסרים כלים מקצועיים לביצוע הערכה פנימית איכותית ותקפה, כך בהיעדר נתוני הערכה חיצונית יחסר מידע חשוב לקבלת החלטות פדגוגיות ואחרות (להרחבה על ההבחנה בין הערכה בית ספרית חיצונית והערכה ארצית מדגמית ראו נספח 3).

הערכה ארצית מדגמית

הועלתה האפשרות לקיים הערכה ארצית על ידי משוב ארצי מדגמי אשר יספק תמונת מצב ארצית. ההערכה המדגמית תשולב עם הערכה פנימית בית ספרית. מהמשוב הארצי ייגזרו כלים להעברה פנימית בבתי הספר עם אפשרות להשוות לנתונים ארציים. המצדדים בדעה זו טענו כי לצורך קבלת תמונת מצב ארצית מספיק לקיים הערכה חיצונית מדגמית ולא נחוצה הערכה חיצונית ברמת בית ספר. צוין כי יש לקחת בחשבון שגם מודל של הערכה מדגמית עדיין יוצר עומס מבחנים על בתי הספר, ועלה החשש להעדר מוטיבציה של בתי ספר ותלמידים להשתתף בהערכה זו ולבצע אותה כמיטב יכולתם.

חשוב להדגיש כי הערכה ארצית מדגמית אינה חלופה להערכה בית ספרית חיצונית שכן היא אינה מספקת מידע ברמת בתי ספר. בתי הספר יידרשו לבסס את הערכתם על איסוף נתונים פנימי בלבד. במיוחד תיפגע יכולת ההשוואה לנתונים חיצוניים ויכולת המעקב אחר ההתקדמות לאורך שנים. (לפירוט נוסף ראו נספח 3).

מתווים להערכה בית-ספרית חיצונית

במסגרת דיוני הצוות המקצועי הוצגו מספר מתווים להערכה בית ספרית חיצונית שהוצעו במסגרת הקול קורא למומחים (ראו נספח 2). כמו כן, חברי הצוות המקצועי הוזמנו גם הם להציע מתווים אפשריים להערכה חיצונית. בישיבה מספר 5 (יולי 2019) של הצוות המקצועי הוצגו ארבעה מתווים אפשריים לדיון:

- 1. המתווה הקיים:** בית הספר משתתף במיצ"ב חיצוני אחת לשלוש שנים בתחומי דעת ודרגות כיתה קבועות וידועות מראש. מתווה זה מתייחס למתכונת ההערכה הקיימת.
- 2. היבחנות בשלב החינוך הבא:** הפרדה בין בית הספר הנמדד לבית הספר בו מתרחשת המדידה. הערכת העשייה של בתי הספר היסודיים תיעשה ע"י העברת מבחנים ארציים חיצוניים בכל חטיבות הביניים בתחילת כיתה ז'. ניתוח הנתונים יעשה לפי בתי הספר היסודיים שמהם מגיעים התלמידים.
- 3. היבחנות בסוף שלב החינוך:** בתי הספר יבחנו בסוף שלב החינוך - כיתות ו' בבתי ספר יסודיים וכיתות ט' בחטיבות הביניים, בשלושה / ארבעה מקצועות, אחת לשלוש שנים / אחת לשנתיים / כל שנה.
- 4. שילוב בין הערכה קבועה והערכה משתנה:** כלל בתי הספר ייבחנו בשפת-אם בדרגות כיתה קבועות וידועות מראש. בנוסף להערכה הקבועה והידועה מראש, בתי הספר ייבחנו

במבחן נוסף משתנה בין בתי ספר, דרגות כיתה ושנים. התחום ודרגת הכיתה של המבחן הנוסף לא יהיו ידועים לבית הספר מראש.

סוגיות נוספות

המדדים הנמדדים בהערכה בית ספרית ואופן דיווחם: חברי הצוות המקצועי ציינו את העושר הקיים היום של מדדים בית ספריים הנמדדים ומדווחים במסגרת המיצ"ב, והדגישו כי עדיין קיימים היבטים חשובים שאינם נכללים. חשוב להרחיב מדדים אלו ולהנגיש אותם לכלל בעלי העניין. צוין כי יש צורך ביצירת מדדים הנוגעים למיומנויות ולכישורים הנדרשים לאדם בחיים הבוגרים להשתלבות מיטבית בחברה ובתעסוקה. בנוסף, צוין כי חשוב להתייחס גם לתשומות נוספות שיש במערכת החינוך, למשל משאבי משרד החינוך והרשויות המקומיות. הועלתה הצעה לעבור למדידה של שיפור ולא מדידה של תמונת מצב.

הערכה בכלים מתוקשבים: חברי הצוות ציינו כי יש לשאוף לכך שכלי ההערכה החדשים שיפותחו יהיו מתוקשבים ככל הניתן, והדגישו כי חשוב לוודא שקיימת תשתית טכנולוגית מספקת בבתי הספר שתוכל לתמוך בכלי הערכה מתוקשבים חדשים.

מדידה ברמת התלמיד: צוין כי ציוני המיצ"ב החיצוני הם ברמת בית הספר ולא ברמת תלמיד, ולהורים אין מידע לגבי ילדם, זאת לעומת המיצ"ב הפנימי שמספק מידע ברמת הילד. דובר על הסכנה במתן ציון אישי במיצ"ב חיצוני כי זה יהפוך ל"מבחן בגרות", כבר בשלב החינוך היסודי. הובהר כי מערכת מבחנים המיועדת למתן ציון ברמת התלמיד שונה במאפייניה ממערכת מבחנים המיועדת להעריך עשייה בית ספרית.

מדידה חיצונית דיפרנציאלית: לאור העובדה כי במערכת החינוך בישראל קיימת שונות גדולה מאד בין בתי הספר הועלתה הצעה למדידה דיפרנציאלית של בתי ספר. הוצע כי מפקחי בתי הספר יזהו מי הם בתי הספר החלשים על בסיס ההיכרות שיש למפקח עם בית הספר והתנהלותו. בבתי ספר אלו תתקיים הערכה חיצונית בתדירות גבוהה יותר, לעומת בתי ספר חזקים. כך ניתן לעשות את המבחנים החיצוניים רק בבתי הספר הנדרשים לחיזוק ובשאר בתי הספר לעשות משוב מדגמי. הצוות דן בקשיים שמערך מסוג זה מציב. צוין כי מדידה חיצונית דיפרנציאלית יכולה להתבצע על בסיס נתוני הערכה משנים קודמות ובכך להתאים את תדירות המדידה לפי הצרכים שהתגלו בנתונים.

ד. מודל ההערכה המוצע

בעקבות התובנות שעלו מדיוני הצוות המקצועי ומהליך ההיוועצות רחב ההיקף, הוחלט להמשיך ולקיים תהליכי הערכה חיצונית בית ספרית. בישיבה מספר 5 של הצוות המקצועי הוצגו ארבעה מתווים אפשריים למודל הערכה ומתוכם נבחר המודל שיוצג להלן. המודל הוצג ונידון במספר פגישות של הצוות המקצועי והובא לאישור בפגישה האחרונה. המודל זכה לתמיכה של מרבית חברי הצוות שבירכו על המהלך ותמכו במודל המוצע. מיעוט מחברי הצוות תמך במעבר להערכה ארצית מדגמית בלבד לצד הערכה פנימית בית ספרית. ראה נספח 4 המפרט את דעת המיעוט.

מודל ההערכה החדש מבקש לשמר ולשכלל את היכולת למדוד את ההישגים הלימודיים, את המיומנויות של התלמידים וכן היבטים של אקלים כיתתי ובית ספרי, ולצד זאת - להקטין ככל האפשר את הקשיים והתופעות השליליות שהיו בעבר. עיקרי המודל הם: חיזוק תהליכי הערכה פנימיים כחלק מהשגרה הבית ספרית, עדכון מתכונת ההערכה החיצונית, מתן דגש על למידה מנתונים, על הפקת תועלת ועל מתן מענים מותאמים לתוצאות ההערכה וכן שינוי כולל של תרבות השימוש בנתוני הערכה.

הערכה פנימית בית ספרית

במטרה לחזק את תהליכי ההערכה הפנימיים כחלק מהשגרה הבית-ספרית, יועמדו לרשות בתי הספר מגוון כלי הערכה פנימיים. הצוות החינוכי יעשה שימוש בכלים אלו באופן המקדם קבלת החלטות מבוססות נתונים. כבר כיום, עושים צוותי בתי הספר שימוש בכלי הערכה פנימיים שפותחו ע"י ראמ"ה כגון: המבדק לראשית הקריאה והכתיבה בכיתה א' ומבדק עמי"ת לרכישת מיומנויות שפה בכיתה ז'. בנוסף להם, ראמ"ה מובילה פיתוח של כלים פנימיים נוספים המיועדים לכיתות א'-י' במגוון מקצועות ליבה. כחלק ממערך ההטמעה של מודל ההערכה החדש, יינתן סיוע לבתי הספר לעשות שימוש נכון ויעיל בנתונים לטובת בניית תכניות עבודה וקידום של התלמידים ושל בית הספר עצמו. השימוש בכלי הערכה פנימיים ושיתוף גורמי פיקוח בנתונים המתקבלים הם לבחירת בתי הספר.

בשנים הבאות, ראמ"ה תעמיד לרשות בתי הספר שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית לצורך העברה פנימית ממוחשבת, ובתי הספר יוכלו לעשות שימוש בשאלונים אלו בהתאם ליעדים, לצרכים ולעניין של בית הספר.

הערכה חיצונית בית ספרית

הישגים לימודיים - שילוב הערכה קבועה והערכה משתנה

בתי ספר היסודיים וחטיבות הביניים ישתתפו בהערכה חיצונית של הישגים לימודיים. הערכה קבועה תתקיים בתחום הדעת אוריינות שפת-אם (כיתות ד' וכיתות ח') והערכה משתנה תתקיים בתחומי דעת ובדרגות כיתה משתנות.

ההערכה תכלול מבחנים שידגישו בחינת ידע ומיומנויות באופן התואם את תכניות הלימודים, את האוריינות של התלמידים בתחומים השונים וכן מיומנויות של המאה ה-21. הערכה חיצונית זו תאפשר למנהל בית הספר וכן לגורמים שמלווים את בית הספר לקבל מידע סטנדרטי על הישגי בית הספר. הערכה זו תשמש ככלי לקבלת החלטות מושכלות, מרמת מנהל בית הספר ועד לרמת

קובעי המדיניות במערכת, לגבי האופן שבו אפשר לקדם את בית הספר, את תלמידיו, ואת כלל מערכת החינוך.

- **הערכה קבועה:** כלל התלמידים בכיתות ד' ובכיתות ח' ישתתפו בהערכה באוריינות שפת-אם. ההערכה תתבצע בשליש הראשון של כל שנת לימודים, בכלל בתי הספר בארץ במועד ידוע מראש.

- **הערכה משתנה:** בנוסף להערכה הקבועה, כלל בתי הספר ישתתפו כל שנה גם בהערכה משתנה במועד ידוע מראש. המידע על תחום הדעת ודרגת הכיתה הנבחרת בהערכה המשתנה יימסרו לבית הספר בסמוך למועד ההערכה. מנקודת מבט בית-ספרית, כל בית ספר ייבחן במסגרת ההערכה המשתנה במבחן אחד בלבד וברגת כיתה אחת בלבד מידי שנה. מנקודת מבט ארצית ייבחנו בכל שנה מספר שילובים של תחומי דעת ודרגות כיתה, כך שבכל שנה תתקבל תמונת מצב ארצית בתחומי דעת שונים וברגות כיתה שונות.

- **בתי הספר היסודיים** ישתתפו באחת מבין ההערכות המשתנות הבאות: מתמטיקה בכיתות ה' או ו', שפת-אם בכיתות ה' או ו', אנגלית בכיתות ה' או ו'.

- **חטיבות הביניים** ישתתפו באחת מבין ההערכות המשתנות הבאות: שפת-אם בכיתה ט', מתמטיקה בכיתות ח' או ט', מדעים בכיתות ח' או ט', אנגלית בכיתות ח' או ט'.

בעתיד תיבחן האפשרות לכלול תחומי דעת נוספים כחלק מההערכה המשתנה, זאת בהתאם ליעדי משרד החינוך ולצרכיו, ובהתאם למיומנויות ולכישורים הנדרשים לאדם בחיים הבוגרים להשתלבות מיטבית בחברה ובתעסוקה.

אקלים וסביבה פדגוגית

סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית יועברו בבתי הספר במסגרת הערכה חיצונית במחזוריות קבועה, אחת לשלוש שנים (בדומה למתכונת הנהוגה היום). הסקרים מועברים בשלושת שלבי החינוך - יסודי, חטיבת ביניים וחטיבה עליונה.

שאלוני האקלים והסביבה הפדגוגית עוסקים בטווח רחב של נושאים מחיי בית הספר, המשקפים את מגוון התהליכים החינוכיים והלימודיים הקשורים לעשייה חינוכית איכותית. מטרת הסקרים לספק למנהלי בית הספר ולמטה משרד החינוך תמונת מצב מקיפה ורבת-פנים, שאפשר יהיה לאתר באמצעותה את נקודות החוזק ואת הנקודות לשיפור של בית הספר ושל המערכת כולה.

במסגרת תהליך ההיוועצות עם הציבור וקבוצות המיקוד במחוזות, נאספו הערות והארות על השאלונים הקיימים ואלו יוטמעו בהדרגה בנוסחי השאלונים שיועברו החל משנת הלימודים תש"ף.

הקשר בית ספרי

מודל ההערכה החדש שם דגש על הסתכלות מערכתית על בית הספר תוך התייחסות להקשר בו הוא פועל. לשם כך, לדיווח הנתונים הבית ספרי יתווסף מידע ממדדים שיתנו תמונה על אודות ההקשר הבית-ספרי על בסיס נתונים מנהליים ונתוני סקרים. מדדים אלו יאפשרו ליצור תמונה מלאה יותר על אודות התשומות, המשאבים, האתגרים והייחודיות של בית הספר. מידע זה

יתייחס בין היתר לנושאים כגון: פעולות לקידום הוגנות ושוויון, הכשרה ופיתוח מקצועי של מורים ובעלי תפקידים אחרים בבית הספר, שילוב והכלה של תלמידים, כיתות חינוך מיוחד, למידה חוץ בית-ספרית, השתתפות בחוגים ובתנועות נוער, התנדבות ומעורבות חברתית, מעורבות בקהילה ופעילויות עם ההורים. בנוסף, מנהל בית הספר יוכל להוסיף מידע ייחודי על בית ספרו בתחומים אחרים, המספקים מידע בעל ערך לניתוח ולפרשנות של נתוני ההערכה הפנימיים והחיצוניים.

שינוי התרבות הארגונית

במסגרת דיוני הצוות המקצועי, כמו גם בתגובות שהתקבלו במסגרת ההיוועצות ובקבוצות המיקוד, חזרה ועלתה הטענה כי אחת הסיבות המרכזיות לשיבושים שחלו במבחני המיצ"ב נובעת מהתרבות הארגונית הנהוגה במערכת החינוך בהתייחס לשימוש בנתוני הערכה, תרבות שאינה מתמקדת מספיק בתהליכי עומק של למידה מהנתונים. הצוות המקצועי הסיק שיש לפעול להטמעת תרבות ארגונית המבליטה את תהליכי הלמידה והשיפור בעקבות ממצאי ההערכה הפנימיים והחיצוניים. התרבות הרצויה מדגישה שיח על נקודות חוזק ונקודות לשיפור, העולות בנתוני ההערכה. תרבות זו מאפשרת לבחון מחדש את תהליכי ההוראה, הלמידה וההערכה הנהוגים בבית הספר ולפעול לשיפורם.

משרד החינוך וראמ"ה מתכוונים לקדם שורה של מהלכים שישפרו את תרבות ההערכה ויסייעו להפיק ממנה את המיטב:

- ניסוח כללים ברורים לשימוש מיטבי והוגן בכלי ההערכה ובנתונים הנאספים באמצעותם.
- הקמת מערך הדרכה למפקחים ולבתי הספר בשילוב רכזי הערכה בית-ספריים, לשם שימוש מיטבי בכלים ובנתונים.
- גיבוש והנגשה של סל המענים הניתן לבתי הספר בעקבות הערכה חיצונית, לצורך שיפור וטיוב העשייה הבית-ספרית.
- ביצוע הסברה מקיפה אודות מודל ההערכה החדש, מטרותיו, יתרונותיו וחסרונותיו בקרב מטה משרד החינוך, הפיקוח, בתי הספר וכן בקרב הציבור הרחב.
- קידום תכנית לשיתוף ידע וכלים בין בתי הספר, המחזקת תרבות של תהליכי למידה ושיתוף. לשם כך, יקודם מהלך של התאמה וחיבור בין בתי הספר על פי נקודות החוזקה והחולשה של בתי הספר, במטרה לאפשר למידת עמיתים אפקטיבית וממוקדת.

מענים מותאמים לתוצאות ההערכה

- על ההערכה לשמש כלי בונה ותומך שיפור לבתי הספר - כלי לקבלת החלטות מבוססות נתונים, הן ברמת הניהול הבית ספרי והן ברמת גורמי המעטפת, החל מהמפקח ועד לקובעי המדיניות במטה. עבור גורמים אלו, תוצאות ההערכה ישמשו כבסיס מעשי להתאמת מענים ייחודיים ודיפרנציאלים, בהתאם לתמונת הצרכים, הקשיים והחוזקות של כל בית ספר, וזאת מתוך סל המענים הקיים במשרד החינוך (כגון ימי הדרכה, פיתוח מקצועי ומשאבי הפיקוח השונים).

- ככל שהקשר אודות הצרכים הנשקפים מנתוני ההערכה למענים הניתנים בעקבותיו יהיה נהיר לבתי הספר, התמריץ להציג תמונת מצב מדויקת יגדל ובכך ימנעו חלק מהתופעות השליליות שהיו בעבר.

סוגיות של יישום המודל

במסגרת דיוני הצוות המקצועי עלו סוגיות של יישום המודל, והומלץ לדון בהן במסגרת צוותים מקצועיים מצומצמים בהמשך. להלן הסוגיות שהוצעו:

- **דרכי הדיווח וההנגשה של נתוני הערכה בית-ספרית**
- **מדידת מיומנויות הרלוונטיות להשתלבות מיטבית בשוק העבודה**
- **שינוי התרבות הארגונית של המדידה וההערכה במערכת**
- **מענים מותאמים לתוצאות ההערכה**

ה. סיכום

הערכה בית ספרית חיצונית מאפשרת מעקב שיטתי ותקף אחר עבודת בתי הספר, זיהוי פערים בין רצוי למצוי והקצאת משאבים מושכלת. בשנים האחרונות גברה הפגיעה בשגרת ההוראה והלמידה בבתי הספר כתוצאה מהכנות אינטנסיביות לקראת מבחני המיצ"ב. לצד הפגיעה בשגרת הלמידה, הלחץ שהופעל על בתי הספר בעקבות תוצאות המבחנים ופרסומם בציבור הוביל לתופעות שליליות נוספות, כגון הסטת משאבים מבתי ספר, מדרגות כיתה ומתחומי דעת שאינם נבחרים אל התלמידים הנבחרים, הפניית יתר של תלמידים להיבחנות בכיתות מותאמות ועוד.

בקרב חברי הצוות המקצועי הייתה הסכמה כי הפרסום הפומבי בדמות טבלאות ליגה ופרסומים השוואתיים לא הוגנים אחרים לעתירות סיכון של המבחנים ולמיקוד מאמצים של בתי הספר בהעלאת הישגים. יחד עם זאת, יש מקום לקיים דיון המשך בסוגיה, שיעמיק את הדיון בשאלת הפרסום הפומבי ברמה הבית ספרית, בין היתר לנוכח גיבושו של מודל הערכה חדש. מוצע, שבדיון ההמשך ייקחו חלק גורמי מקצוע נוספים מקרב מומחים שעוסקים בתחום, אשר יבחנו את השיקולים וההיבטים השונים שנוגעים לפרסום תוצאות ההערכה, לאור מודל ההערכה החדש שגובש, וכן לאור מודל ההערכה הישן, ובהתייחס לתהליכים המתרחשים בעולם בכלל ובחברה הישראלית בפרט.

בעקבות התובנות שעלו מהדיונים ומהליך ההיוועצות רחב ההיקף, הוחלט להמשיך ולקיים הערכה חיצונית בית ספרית לצד חיזוק הערכה פנימית בית ספרית. גובש מודל הערכה חדש אשר זכה לתמיכה של מרבית חברי הצוות. מיעוט מחברי הצוות תמך במעבר להערכה ארצית מדגמית בלבד לצד הערכה פנימית בית ספרית. מודל ההערכה החדש שואף לחזק את האמון בבתי הספר ובעשייה שלהם באמצעות שינוי תרבות השימוש בכלי הערכה ובנתונים ובאמצעות תהליכי פיתוח מקצועי של הגורמים השונים במערכת. שינוי התרבות יסייע בשילוב ההערכה החיצונית, לצד הפנימית, כחלק משגרת העשייה הבית-ספרית ויוביל לצמצום הלחץ על בתי הספר והפגיעה בשגרת הלימודים. מודל ההערכה החדש מאפשר קבלת תמונה חיצונית תקפה ועדכנית על בתי הספר באופן המשקף את הצורך באחריותיות ובניטור העשייה החינוכית. המודל החדש מרחיב את דרגות הכיתה הנבחרות בתחומי הדעת הנבחרים, כדי למנוע התמקדות בדרגות כיתה מסוימות ולספק תמונת מצב מקיפה יותר.

הודגש כי לצד עדכון מודל ההערכה יש לפעול עם כלל הגורמים במערכת החינוך על מנת להטמיע תרבות הערכה מיטבית הרואה בהערכה חלק משגרת ההוראה והלמידה בבתי הספר, לשנות את האופן בו עושים שימוש בנתוני ההערכה החיצונית, להתאים את המענים הניתנים לבית הספר בעקבות התוצאות. צוין כי חשוב לחזק את השיח בין המפקחים למנהלי בתי הספר כך שיקדם תפיסה של שיפור, באמצעות הדרכה וליווי, דיאלוג מבוסס נתונים, הקצאת משאבים ועוד. הודגש הצורך בפיתוח מקצועי של כל הגורמים הרלוונטיים בנושאי הערכה ובפרשנות לנתונים.

למודל ההערכה החדש, כמו לכל מודל, יש יתרונות וחסרונות. בשנים הקרובות נמשיך ונבחן את השפעותיו על מערכת החינוך, בעזרת משוב וחשיבה משותפת עם בתי הספר וגורמים רלבנטיים נוספים.

נספח 1: מודל המיצ"ב

המיצ"ב – מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית – הוא מערכת מדדים בית ספריים שמטרתה לספק מידע למנהל ולצוותים הפדגוגיים בבתי הספר על תפקוד בית ספרם במגוון של נושאים. לפיכך, מודל המיצ"ב בנוי כך שהוא כולל מבחני הישגים שמשקפים את התוצרים הקוגניטיביים של הלמידה וסקרי האקלים וסביבה פדגוגית שמשקפים את ההיבטים החברתיים-רגשיים-פדגוגיים. מידע רחב זה (לצד מידע ממקורות נוספים) נועד לסייע לבתי הספר לבצע ניטור של התהליך הלימודי הבית ספרי במקצועות ליבה, ושל האקלים הבית ספרי הרגשי-חברתי שבו מתרחשת הלמידה.

מתכונת ההערכה עודכנה בתשע"ה והיא כוללת חלוקה מחודשת של בתי הספר לשלוש קבוצות ארציות. כל קבוצה מבין שלוש הקבוצות מהווה מדגם מייצג של כלל בתי הספר בארץ. בתי ספר בכל קבוצה משתתפים ב**מיצ"ב החיצוני** ובסקרי האקלים והסביבה הפדגוגית אחת לשלוש שנים. בשנים שבהן לא נערך מבחן חיצוני בבית הספר המבחנים בכל המקצועות נשלחים לבית הספר להעברה במתכונת פנימית (**מיצ"ב פנימי**).

מבחני ההישגים במיצ"ב**** נועדו לבחון באיזו מידה עומדים תלמידי בית הספר היסודי ותלמידי חטיבת הביניים ברמת הדרישות המצופה על פי תכנית הלימודים בארבעת מקצועות הליבה: שפת-אם (עברית/ערבית), מתמטיקה, אנגלית ומדע וטכנולוגיה. המבחנים בשפת-אם, במתמטיקה ובאנגלית הועברו בכיתות ה' ו-ח'. במקצוע מדע וטכנולוגיה נערך מבחן בכיתות ח' בלבד.

אחד מיתרונותיו המרכזיים של המיצ"ב הוא היותו מבחן סטנדרטי. קרי, מבחנים זהים אשר מועברים בתנאים אחידים בכל בתי הספר ובאותו מועד. הקפדה זו על אחידות היא תנאי הכרחי לקבלת נתונים מהימנים, תקפים וברי השוואה.

סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית במיצ"ב**** נועדו לספק תמונת מצב מפורטת בנוגע להיבטים שונים של האקלים החברתי והתהליכים הפדגוגיים בבתי הספר. הסקרים עוסקים בטווח רחב של נושאים מחיי בית הספר המשקפים את מגוון התהליכים החינוכיים והלימודיים החיוניים לעשייה חינוכית איכותית.

נספח 2: מהלך ההיוועצות

במקביל להקמת הצוות המקצועי לבחינת ההערכה הבית ספרית, התקיימו שלושה מהלכים נוספים שנועדו לאסוף מידע מגורמים שונים בשדה החינוכי בנוגע לשאלת ההערכה של בתי הספר: קול קורא; קבוצות מיקוד וזירות היוועצות דיגיטאליות. התובנות שנאספו ממהלך זה הוצגו בפני חברי הצוות המקצועי ונדונו בישיבה מס' 5.

1. קול קורא למומחים

בחודש מאי 2019 הופץ קול קורא שהזמין מומחים מתחום ההערכה והמדידה בחינוך להציע מודלים להערכה בית ספרית. התקבלו 21 הצעות מחוקרים באקדמיה ומאנשי מקצוע בשדה החינוכי, שהתייחסו למרכיבים שונים של הערכה במערכת החינוך. חלק מההצעות עסקו בהערכה ארצית מדגמית לצורך מתן מידע ברמה מערכתית לצד הערכה פנימית בית-ספרית. חלק אחר הציע לקיים הערכה מעצבת פנימית בית-ספרית ללא הערכה חיצונית. כמו כן, הוצע שראמ"ה תבנה מאגר כלי הערכה מגוון שיועמד לרשות בתי הספר לשימוש פנימי. כלים אלו יהיו בעיקר ממוחשבים.

חלק מההצעות תמכו במודל להערכה חיצונית בית-ספרית והציעו את השינויים הבאים:

- להימנע ממחזוריות קבועה של מועדי הבחינה, דרגות הכיתה והמקצועות הנבדקים
- להפיק מדדים יחסיים לקבוצת דומים בלבד
- להציג תוצאות ברמת תלמיד
- להגביר את תדירות המבחנים, להרחיב את דרגות הכיתה הנבחנות והמקצועות הנבדקים
- למחשב את המבחנים החיצוניים
- להעביר מבחן בתחילת השנה ובסופה על מנת להעריך שינוי
- להשתמש במידע הנצבר בסביבות למידה מתוקשבות לחילוץ נתונים על תפקוד מערכת החינוך ברמות השונות: כיתה, בית ספר, רשות וכלל המערכת
- להעריך את תוצרי בתי הספר אחרי שתלמידיהם סיימו את לימודיהם ועברו לשלב הבא – לנתק את הקשר בין זירת הביצוע של המבחנים ובין בתי הספר שהם מושאי ההערכה. כך למשל, יבחנו כלל תלמידי כיתה ז' בתחילת השנה, המידע ינותח ברמת בתי הספר היסודיים בהם למדו התלמידים וידווח בהתאם.

תכנים שהוצעו להערכה מעצבת פנים בית ספרית:

- מדידה שמתמקדת במוגנות, שייכות ומשמעות
- מדידה שעוסקת בפרקטיקות פדגוגיות (בין פרונטלי לגיוון), במיומנויות חשיבה (בין סדר נמוך לסדר גבוה) ובגישות בפסיכולוגיה של הלמידה (בין גישה ביהביוריסטית לגישה קונסטרוקטיביסטית)
- מדעים, אנגלית וכישורי שפה (כתיבה ודיבור), אינטליגנציה רגשית (שיתוף פעולה, יצירתיות, מודעות לרגשות, הכוונה עצמית, אסרטיביות, חוסן, אמפתיה, סבלנות, נחישות עוד).

תכנים שהוצעו להערכה חיצונית (ארצית מדגמית או בית ספרית):

- 60% תכנית לימודים, 40% רעיונות חדשים ומטרות חדשות שרוצים לפתח ולקדם
- מדדים העוסקים בהכלה ושילוב של תלמידים עם צרכים מיוחדים
- להתמקד בפערים בין קבוצות אוכלוסייה

2. זירות היועצות דיגיטליות

במהלך החודשים מאי-יוני 2019 נפתחו שתי זירות היועצות דיגיטליות, למשך 30 יום. זירה אחת יועדה לבעלי תפקידים במערכת החינוך (מנהלים, מורים, מפקחים, אנשי מטה, נציגי רשויות, נציגי רשתות חינוך ועוד). הזירה השנייה הייתה פתוחה לכלל הציבור, לרבות הורים ותלמידים המעוניינים להביע את דעתם בנוגע להערכה בית-ספרית.

בשתי הזירות הוצגה השאלה הבאה: כיצד נכון, לדעתך, לקיים הערכה של בתי ספר במערכת החינוך בישראל? לאחר דברי ההסבר הוצע למגיבים להתייחס להיבטים הבאים: מהי מטרת ההערכה? מהם התחומים/המקצועות שיש להעריך? באילו שכבות גיל כדאי לבצע את ההערכה? באיזו תדירות תתבצע ההערכה? באיזה מועד בשנה נכון לבצע את ההערכה? האם ההערכה תהיה פנימית או חיצונית? האם יש לפרסם את ממצאי ההערכה? כיצד בונים יכולות בבית הספר לשימוש נכון בממצאי ההערכה? כיצד נצמצם תופעות בלתי רצויות? האם נכון שהתלמידים/ההורים יקבלו את תוצאות ההערכה האישית שלהם? בסך הכל, 20,000 משתתפים נכנסו לשתי הזירות והתקבלו בהן כ- 5,000 תשובות. להלן קישור לזירות הדיגיטליות:

<https://yoursay.education.gov.il/18082>

3. קבוצות מיקוד במחוזות

במהלך החודשים יוני-יולי 2019 התקיימו 33 קבוצות מיקוד בהן לקחו חלק 474 משתתפים: תלמידים (138), הורים (53), מורים (79), מנהלים (96), מנהלי אגפי חינוך ברשויות (86) ומפקחים כוללים (22) בכל המחוזות של משרד החינוך. קבוצות המיקוד הונחו ע"י מנהלי המחוזות תוך שיתוף פעולה עם אגף תכנון ואסטרטגיה וראמ"ה. המפגשים כללו הצגה של המהלך הכולל של הצוות המקצועי להערכה בית ספרית והזמנה של המשתתפים להתייחס למספר שאלות כלליות ביחס למצב הקיים והמלצותיהם לעתיד. במהלך חודש יולי 2019 נותחו תשובות המשתתפים בזירות ובקבוצות המיקוד במחוזות ע"י אגף תכנון ואסטרטגיה במשרד החינוך.

תובנות בעקבות מהלך ההיועצות

ניתוח קבוצות המיקוד וזירות היועצות הובילו לגיבוש התובנות הבאות:

1. למתכונת ההערכה הנוכחית תופעות שליליות רבות: לחץ גדול על תלמידים, מורים ומנהלים, פגיעה בתהליכי הלמידה, עיוות בהקצאת המשאבים ופגיעה בטוהר הבחינות. יש צורך בשינוי במתכונת ההיבחנות כדי לצמצם תופעות אלה.

2. יש ערך משמעותי לשילוב בין הערכה חיצונית להערכה פנימית. יחידות המשרד, הרשויות ומנהלי בתי הספר מעוניינים בהערכה חיצונית המאפשרת מבט משווה וכלי ניהולי. המורים מעוניינים בהערכה פנימית לצורכי מיפוי, תכנון ושיפור תהליכים פדגוגיים.
3. ההערכה החיצונית משרתת מטרות רבות היוצרות חוסר בהירות בקרב הצוותים. יש חשיבות להגדרת מטרות בהירות ולהטמעתן במערכת החינוך.
4. ההערכה החיצונית צריכה לשקף את הציפייה מהתלמיד ומתהליכי הלמידה במאה ה-21. יש להרחיב את הערכת המיומנויות ולבחון את תחומי הדעת בדרכים מגוונות.
5. ההערכה החיצונית צריכה לשקף באופן מקיף ומגוון את העשייה הבית ספרית. לצד הישגי התלמידים ההערכה צריכה להתבסס על התהליכים החינוכיים בבית הספר – שגרות וסדירויות, למידת ועבודת הצוות, דרכי הוראה, חינוך חברתי וערכי ועוד.
6. יש להתייחס לבית הספר בהתייחס למגמות השינוי שלו ובהשוואה לקבוצת הדומים וזאת לא רק באמצעות ציונים מוחלטים.
7. להערכת האקלים החינוכי והסביבה הפדגוגית חשיבות גדולה מאוד. יחד עם זאת השאלונים ארוכים ומנוסחים בשפה שאינה תמיד מובנת לתלמידים. עולה צורך בהתאמתם לשכבות גיל שונות מבחינת הנוסחים והאורך.
8. ההורים שותפים בתהליך החינוכי ומקור חשוב לקבלת משוב. לצד הערכת האקלים החינוכי בקרב תלמידים ומורים יש לשקול את האופן בו ניתן לפנות להורים בנוגע לתחושות התלמידים, תהליכי הלמידה, העשייה החינוכית והאקלים בבית הספר.
9. יש לחזק את היכולות הבית ספריות בתחום הערכה. יש להרחיב ולפתח כלי הערכה פנימיים נוספים, שיאפשרו לצוותים להפיק תובנות בנוגע לתלמידים, תהליכי ההוראה-למידה והאקלים ולבנות תוכנית עבודה לאורם. כמו כן יש לחזק את יכולות הצוותים החינוכיים בניתוח ושימוש בממצאי הערכה.

נספח 3: ההבחנה בין הערכה בית ספרית חיצונית והערכה ארצית מדגמית

וועדת ההערכה משנת 2014 בנושא 'הערכה של בתי ספר יסודיים וחטיבות ביניים' דנה בהרחבה בהערכה בית ספרית חיצונית בהשוואה להערכה ארצית מדגמית. דוח הוועדה דאז הוצג לחברי הצוות המקצועי בישיבה הראשונה. הדוח מפורסם באתר ראמ"ה¹. להלן נקודות מרכזיות שעלו בדיוני הוועדה דאז על ההבחנה בין הערכה ארצית מדגמית והערכה בית ספרית חיצונית.

- ככלל, קיימת בקרב אנשי חינוך תמימות דעים לגבי הצורך בהערכה בית ספרית ובחיוניותה לשיפור ההוראה והלמידה בבתי הספר, ובכך לקידום מערכת החינוך בכללותה. נתונים הם תנאי הכרחי לקבלת החלטות מושכלת, עבור צוות בית הספר ועבור הפיקוח המלווה את בית הספר.
- הערכה בית ספרית איכותית יכולה להתקיים בכלים שונים ובדרכים שונות, בדרך של הערכה חיצונית, בדרך של הערכה פנימית, או בשילוב בין השתיים. הערכה פנימית והערכה חיצונית - שתיהן יכולות לספק משוב חשוב לשיפור ההוראה והלמידה בבית הספר. הערכה פנימית של בתי ספר נתפסת כמתערבת פחות, מבססת יחסי אמון, ומעצימה את מנהלי בתי הספר וצוות המורים, בהשוואה להערכה חיצונית. לעומת זאת, הערכה חיצונית מאפשרת תהליכים תקפים יותר של אחריותיות, שקיפות ויעילות, לצד ניטור ומעקב רב-שנתי לזיהוי פערים המחייבים תיקון והשקעת משאבים נוספים.
- המחקר מראה שככל שמתפתחת בבתי הספר תרבות הערכה מיטבית, כזו המאפשרת ומקדמת תהליכים פנימיים משמעותיים של איסוף נתונים וראיות, למידה והבנה של הנתונים, ולבסוף הסקת מסקנות וגיבוש דרכי פעולה, כך תרומתה של הערכה בית ספרית, חיצונית ופנימית כאחד, לשיפור תהליכי ההוראה והלמידה, גדולה ומשמעותית יותר.
- האתגר הגדול של מערכת החינוך בישראל הוא לפתח ולקדם תרבות הערכה נכונה ואיכותית בקרב כלל הגורמים במערכת. תרבות הרואה בהערכה תהליך בונה ומשתף ולא כזה ששופט ומבקר. הטמעת תרבות הערכה מיטבית הינה תהליך ארוך טווח, הדורש השקעה של משאבים לפיתוח מקצועי של מורים, מנהלים, מפקחים ומדריכים.
- היתרון בביטול הערכה חיצונית בית ספרית ומעבר להערכה ארצית מדגמית, הוא בכך שיוסר הלחץ ממנהלים ומורים ביחס למבחנים ותוצאותיהם, ויפסקו הפרסומים של "טבלאות ליגה" המדרגות בצורה שגויה ולא אחראית את בתי הספר על בסיס הציונים במבחני המיצ"ב. בעקבות כך תפחת תחושת הסיכון שהמנהלים והמורים חשים ביחס לתוצאות מבחנים, ותתמתן המגמה של הסטת משאבים, הוראה ממוקדת מבחן, ושאר התופעות השליליות המלוות הערכה חיצונית "עתירת סיכון". ביטול הערכה חיצונית מתפרש כמתן אמון רב של המערכת בצוות בית הספר ובפועלו. יש הסוברים שהפחתת לחץ הבחינות החיצוניות יש בה כדי ליצור תנאים התומכים בטיפוח תרבות הערכה (להבדיל מ"תרבות בחינה").

¹ http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/School_Evaluation/Haaracha_New.htm

- לצד זאת, לביטול הערכה חיצונית בית ספרית חסרונות רבים. תוצאות הערכה חיצונית הן כלי עבור בתי הספר המאפשר מעקב שיטתי ותקף אחר תוצאות בית הספר, זיהוי פערים בין הרצוי למצוי, תכנון וייעול דרכי פעולה. ללא מידע מהערכה חיצונית, ידרשו בתי הספר לבסס את הערכתם על איסוף נתונים פנימי בלבד. ואולם, לאור המחסור באנשי צוות בעלי הכשרה בתחום המדידה והערכה, איכות והיקף המידע שבתי הספר יוכלו להפיק לעצמם מנתונים פנימיים יהיה דל בהשוואה לנתונים מהערכה חיצונית. במיוחד תיפגע יכולת ההשוואה לנתונים חיצוניים ויכולת המעקב אחר ההתקדמות לאורך שנים. בתי ספר חזקים עם צוות מיומן בהפקה והבנה של נתונים בית ספריים ידעו לעשות שימוש מושכל בכלים פנימיים. לעומתם, בתי ספר רבים, בעיקר החלשים שבהם, יתקשו לעשות זאת ללא סיוע חיצוני ויוותרו ללא מידע ומעקב. מצב זה עלול להוביל להרחבת פערים לימודיים בין בתי הספר, או לחילופין לזמן התערבות של גורמים במשרד ומחוצה לו בהעברת מבחנים מקומיים ואיסוף נתונים.
- מטה משרד החינוך, המחוזות והרשויות המקומיות יאבדו מידע חשוב על התנהלות מערכת החינוך ברמות השונות. הערכה בית ספרית חיצונית מהווה כלי ניטור מערכת המספק נתונים ברמות אגרגטיביות של מחוזות, רשויות מקומיות ובתי ספר, וכן עבור קבוצות אוכלוסייה קטנות. נתונים אלה מאפשרים לגורמי הפיקוח בדרגים השונים לעקוב באופן שיטתי ותקף אחר התקדמות התלמידים ובתי הספר שתחת פיקוחם, לזהות פערים הדורשים טיפול, הכוונה או התערבות, ולוודא שהפעולות שנקטו אכן השיגו את מטרותן. המדגם המצומצם של תלמידים אשר יבחנו בבחינה חיצונית במשוב ארצי מדגמי לא יוכל לספק מידע מהימן בחתכים אלו. המטה, המחוזות ושאר גורמי הפיקוח ידרשו לעבוד ולקבל החלטות ללא נתונים תקפים, או להשיג את המידע באמצעות כלים פחות תקפים.
- יתרה מזאת, היעדר נתונים שיטתיים ומהימנים עלול להוביל ליוזמות מקומיות (שכבר הנצו בעבר) של העברת מבחנים רשותיים חיצוניים או מבחנים של גופים מתערבים. כך אותן תופעות שליליות הנלוות להערכה חיצונית תמשכנה להתקיים, אך המידע לא יהיה איכותי וסטנדרטי ולא יהיה נגיש ושימושי עבור משרד החינוך.

דעת מיעוט

אנחנו מברכים על קיום הוועדה ועל הדיונים הרציניים שנערכו בישיבותיה. התרשמנו במיוחד מהפתיחות ומההקשבה של חברי הוועדה, ובראשם מנכ"ל משרד החינוך, שמואל אבואב ורכזת הוועדה ד"ר חגית גליקמן, ועל הנכונות לשימוע דעות מגוונות בנושאים המורכבים שעמדו על סדר היום. אנחנו מברכים גם על הדגש במסקנות הוועדה על פיתוח תרבות הערכה מקדמת שיפור שבכוונת משרד החינוך לקדם. עם זאת, אנחנו חוששים שהבחירה להמשיך בהערכה חיצונית של הישגי התלמידים בסופו של דבר תחתור תחת תרבות ההערכה שחברי הוועדה מבקשים לפתח, ותסב נזקים פדגוגיים משמעותיים.

במהלך דיוני הוועדה, חברי הוועדה היו כמעט תמימי דעים ביחס לנזקים הרבים של הערכה חיצונית עתירת סיכונים. עם זאת, היו חילוקי דעות בנוגע לשאלה האם יש לקיים הערכה חיצונית סדורה לבתי הספר או להמירה למודל של מדגם ארצי שיציג למקבלי החלטות נתונים ברמה המחוזית והרשותית וכן בחתכים נוספים (מגדר, רמה סוציו-אקונומית ועוד) ללא צורך לבחון את כלל בתי הספר. זאת, לצד פיתוח ושדרוג כלי הערכה פנימיים לבתי הספר שיסייעו להם להתקדם ולהתפתח.

שני מודלים אלו נבדלים זה מזה בנקודת האיזון שבין מדיניות אחריות שתאפשר לגורמי הפיקוח במשרד וברשויות מידע מהימן על תוצאות כלל בתי הספר לבין הרצון לאפשר לבתי הספר מרחב פעולה חינוכי רחב יותר ולהקל על "עתירות הסיכון" שיוצרת מדיניות מדידת הישגים חיצונית תכופה. אין ספק שלכל אחד מהמודלים יתרונות וחסרונות רבים ומגוונים.

החתומים מטה סוברים שהחלטה להמשיך לקיים מדיניות הערכה חיצונית סדורה שתכלול יותר מבחני הישגים מהמודל הקודם (2 מבחנים כל שנה לעומת 4 מבחנים אחת לשלוש שנים) היא החלטה שגויה ולטעמנו, יש לדבוק במדיניות של מודל הערכה מדגמי ארצי לצד מבחני הערכה פנימיים משודרגים.

לטעמינו, לקיום סדור של מבחני מיצ"ב, מבחנים "עיתרי סיכון" (high-stakes), השלכות שליליות רבות על התהליכים החינוכיים המתקיימים בבתי הספר: (1) צמצום של תוכנית הלימודים עקב מיקוד הלמידה רק בנושאים הנבדקים במבחן. (2) עידוד "למידה-לקראת-מבחן" (teaching to the test), למידה שטחית הממוקדת יותר באסטרטגיות היבחנות כדי למקסם את ההצלחה במבחן. למידה זו פוגעת בתהליכים הפדגוגיים הדורשים העמקה, הבנה, והתנסות בתהליכי הלמידה. (3) יצירת מוטיבציה להעלאה מלאכותית של הממוצע הבית-ספרי ע"י תיוג תלמידים חלשים כבעלי לקויות למידה או מניפולציות אחרות. ו- (4) הפניית משאבי הוראה איכותיים לכיתות הנבחנות ולמקצועות הנבחנים על חשבון כיתות ומקצועות אחרים. חשוב לציין שזקקים אלו לא ייחודיים לישראל: תוצאות הלוואי השליליות של מבחנים עתירי סיכון תועדו במדינות רבות בעולם, ועל כך מעידה ספרות מחקרית ענפה.

בעינינו, חלופת המדיניות שנבחרה, הכוללת ממד של אקראיות בקיום הבחינות, צפויה, אולי, למתן את יכולת ההיערכות מראש למבחן ובשל כך לצמצם את הפניות משאבי ההוראה המתוכננים מראש (4). עם זאת, המדיניות החדשה אינה צפויה להתמודד עם הנזקים הנגרמים לתהליכים החינוכיים המתקיימים בבתי הספר (1) ו-(2).

במבט בין-לאומי, מדינות עם מערכות חינוך מובילות בעולם מבצעות רפורמות המדגישות פיתוח של יכולות למידה עצמאית, למידה מותאמת אישית, דיאלוג ושיתוף פעולה בין תלמידים (ובינם לבין המורה), ועידוד חשיבה ביקורתית ויצירתיות. חלק מהרפורמות האלו כוללות צמצום של הערכה חיצונית באמצעות מבחנים סטנדרטיים. זאת, על-מנת לאפשר למורות ולמורים מרחב

תמרון פדגוגי רחב יותר. לדוגמא, סינגפור המובילה במבחנים הבינלאומיים החלה בשנה שעברה לצמצם את ההיבחנות בבתי הספר היסודיים על-מנת לאפשר תהליכי למידה משמעותיים יותר. הגדלת תדירות מבחני המיצ"ב על פי חלופת המדיניות המוצעת עשויה להקשות על בתי הספר להתפתח ולהוביל תהליכי שינוי הכוללים פדגוגיה איכותית הממוקדת במיומנויות המאה ה-21 והרחבת העיסוק בממדים החברתיים, הערכיים והרגשיים בבתי הספר.

בעינינו, הפרסום הפומבי של מבחני המיצ"ב עשוי להחמיר השלכות שליליות אלו, אולם, גם במידה ויקבע בית המשפט שיש לאסור על פרסום הנתונים כפי שממליץ משרד החינוך, הנוקים הפדגוגיים ממדיניות הערכה חיצונית לא צפויים להתמתן באופן משמעותי.

בנוסף לכך, אנחנו מבקשים להאיר ולהדגיש את החשיבות של תפיסת הערכה המבוססת על צמיחה ושיפור ולא על מודל סטטוס (שיקוף תמונת המצב הקיימת), כפי שבאה לידי ביטוי במדיניות שנבחרה.

אנו סוברים כי יש חשיבות להדגשה ולמיקוד של ההערכה בהתקדמות, בצמיחה ובשיפור ביחס לנקודת הפתיחה, ולאורך זמן, מאחר ועיקר העשייה של מערכת החינוך הינה תהליכית. לדידנו, יש להתמקד בהערכת השיפור הצפוי (expected) לפי משתני הרקע (של היחידה הנאמדת, למשל, בית הספר, הרשות, המחוז, כלל המדינה) ההקשר והישגים קודמים של תלמידי היחידה הנאמדת ולהשוות הערכה זו עם ההערכה הנצפית בפועל (observed).

מודל הצמיחה מאפשר מתן מענה על שאלות כגון האם תהליך הלמידה מוביל לצמיחה ולשיפור? ומה קצב השיפור לאורך זמן? אנו סוברים כי המיקוד בשאלות אלו מתאים יותר ממספר טעמים. א. המיקוד בהערכת השיפור מדגיש את חשיבות תהליך הלמידה בשונה מצילום תמונת המצב הקיים. ב. מודל צמיחה מאפשר התחשבות במשתני הרקע השונים של בתי הספר ולכן מאפשר השוואה מושכלת (בדומה להשוואה בין שווים הנהוגה כיום).

התמקדות בהערכה לפי מודל צמיחה עשויה להרחיב את המבט על העשייה החינוכית, מכזה המתבונן בעיקר בטבלאות הליגה אל עצם ההתקדמות הנובעת מתהליכי למידה. כך למשל, אם ברשות מסוימת (או מחוז מסוים) ממוצע ההישגים בבחינות המיצ"ב נמוך בהשוואה לממוצע הארצי אך למעשה בהשוואה לנתוני הרקע, להקשר ולהישגים הקודמים חלה ברשות זו שיפור הגבוה מהצפוי ניתן להסיק כי רשות זו נמצאת בתהליך של צמיחה. בעוד שבמודל הקיים (סטטוס) נציין כי הישגי הרשות נמוכים, במודל הצמיחה נציין כי הרשות השתפרה מעבר למצופה. במובן זה אנו סוברים שניתן ליישם מודל הערכה זה גם על בית הספר ע"י מבחני הערכה פנימיים שנבנים ע"י ראמ"ה לבתי הספר.

לסיכום, על אף ההבנה של הצורך במדיניות הכוללת אחריות לבתי הספר, אנחנו סוברים שיש לאמץ מודל הערכה הכולל מדגם ארצי מייצג לצד מבחני הערכה פנימיים משודרגים, בין השאר, על פי מודל צמיחה. לצד אלו, ניתן להציע כלי מדיניות אחרים לענות על צורך משרד החינוך באחריות של בתי הספר (לדוגמא, ביקורי פיקוח מובנים בבתי הספר). ישנו פרדוקס בעמדה שגורסת שהערכה חיצונית הכרחית לצורכי אחריות כיון כי "אי אפשר לסמוך" על כל המנהלים והמפקחים, אך מצפים שאותם המנהלים והמפקחים יפעלו בחוכמה וברגישות בעקבות קבלת תוצאות המבחנים.

חתימים:

מר אמנון רבינוביץ', מנהל חטיבת הביניים זיו בירושלים

פרופ' אדם לפסטיין, ראש המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר איריס בן-דוד הדר, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן

